

LIETUVIŲ TAUTOSAKOS IR ETNINĖS MUZIKOS PUBLIKACIJOS SPAUDOS DRAUDIMO METAIS (1864–1904)

Rimantas Sliužinskas

Pastaruoju metu dažnai pabrėžiama, kad greta konkrečios tautos istorijos pažinimo bei kalbos savitumo vienas svarbiausių jos tautinio identiteto išsaugojimo veiksnių yra ir tos tautos etninės kultūros paveldo sklaida ir tęstinumas. Lietuvos tautinio atgimimo laikotarpis 1980-aisiais – 1990-aisiais metais taip pat siejamas su senųjų, tradicinių liaudies dainų, tautosakos, muzikinio folkloro renesansu. Be to, tautinio identiteto bei etninės savasties išsaugojimo sąvokos yra tiesiogiai siejamos kaip gyvybiškai būtinos tautos išlikimo prielaidos ir nūdienos „europeizacijos“ bei globalizacijos kontekste. Ar tikrai taip yra ir ar visada taip buvo?

Istoriniu aspektu mes visų pirma atsigręžiame į vieną sunkiausių mūsų tautai laikotarpių – keturių dešimčių metų (t. y. dviejų žmogaus kartų) lietuviškosios spaudos draudimo laikotarpį. Pabandydysime pasekti, kokią reikšmę lietuviybės išsaugojimui turėjo tų laikų lietuvių tautosakos, liaudies dainų, instrumentinės muzikos, kito muzikinio folkloro repertuaro bei jo mokslinių tyrinėjimų publikacijos, paskelbtos 1864–1904 metais.

Spaudos draudimo metais Didžiojoje Lietuvoje nutrūko pačių įvairiausių lietuviškų spaudinių leidyba, tarp jų – ir sakinės bei dainuojamosios tautosakos, tradicinės instrumentinės muzikos ar choreografijos repertuaro bei mokslinių etninės muzikos studijų publikavimas. Šio pobūdžio etninės muzikos propagavimo bei tyrimų publikacijos visus keturis spaudos draudimo dešimtmečius buvo leidžiamos svetur.

Minėtu laikotarpiu buvo skelbiamos įvairios apimties ir paskirties publikacijos etninės muzikos tematika. Tai ir solidūs liaudies dainų repertuaro rinkiniai, parengti Oskaro Kolbergo, Antano ir Jono Juškų, Christiano Barčo (Bartsch), ir įvairios kalbinės bei etnologinės studijos su liaudies dainų tekstais bei jų citatomis (Frydrichas Kuršaitis [Kurschat], Adalbertas Becenbergeris [Bezenberger], Karlas Kapeleris [Capeller]), nedidelės apimties, populiaraus pobūdžio leidiniai (Adolfas Sabaliauskas, Vilius Kalvaitis), atsitiktinio pobūdžio publikacijos periodiniuose leidiniuose (P. Bučys, A. Janulaitis, E. Volteris [Wolter], V. Kučus [Kuczus]) ir t. t. Etninės muzikos skelbimo bibliografijoje yra nurodoma apie trys dešimtys žymiausių to laikotarpio leidinių pozicijų įvairiomis kalbomis (visų pirma – vokiečių, atskirais vienetais – lenkų, prancūzų). Lietuvių spauda čia sudaro apie trečdalį šio sąrašo.

Visų pirma derėtų pateikti geografiniu aspektu susistemintą etninės muzikos leidinių sąrašą. Galime išskirti šiuos miestus ar geografinius taškus, kur tuo metu lietuvių ar kitomis kalbomis buvo paskelbtos žymiausios XIX a. antrosios pusės publikacijos etninės muzikos tematika.

1. Tolimiausias kraštas – JAV. To meto lietuvių periodiniuose leidiniuose buvo paskelbtos bent dvi publikacijos. Pirmoji jų – P. Bučio parengtas ir 1901 m. Čikagoje (Chicago) išleistas populiaraus pobūdžio straipsnelis su lietuviškos liaudies dainos tekstu ir romantinio pobūdžio jos apibūdinimu¹. Antroji publikacija – Šenandore (Shenandoah) 1904 metais paskelbtas A. Sabaliausko, prisidengusio pseudonimu Žalia Rūta, mokslinis straipsnis apie pamatinius lietuvių muzikinio folkloro dalykus². Pirmojoje straipsnio dalyje rašoma apie aukštaičių krašto dainuojamąsias sutartines. Tai pati pirmoji šių sutartinių tyrimo bei klasifikacijos studija visoje lietuvių etnomuzikologijoje. Antrojoje dalyje pristatomi tame pačiame Aukštaitijos krašte paplitę senieji, daugiau ar mažiau primityvūs tradiciniai muzikos instrumentai – skudučiai, ragai, birbynės, švilpa, dūdmaišis, penkiastygės kanklės (ir kt.). Pateikiami tų instrumentų piešiniai, įvardijami atskirų jų konstrukcijos dalių pavadinimai, apibūdinama jais atliekama muzika.

2. Vakarų Europa – **Prancūzija**. Čia 1878 – 1882 m. leistame solidžiam šios šalies mokslo ir kultūros istorijos periodiniame leidinyje prancūzų kalba buvo paskelbta viena mums aktuali publikacija. Tai L. A. Burgo-Diukudrė (Bourgault-Ducoudray) populiaraus pobūdžio žinutė apie lietuvių liaudies dainų poetikos ypatybes³. Kita, solidesnė, Prancūzijoje, bet vokiečių kalba paskelbta publikacija – rimtas mokslinis veikalas. Tai A. Leskyno (Leskien) ir K. Brugmano (Brugman) parengtas ir Strasbūre (Strasbourg) 1882 m. išleistas atskiras daugiau kaip šimto puslapių leidinys, kuriame skelbiami Mažosios ir Didžiosios (prūsų ir rusų) Lietuvos lietuvių dainuojamosios bei pasakojamosios tautosakos pavyzdžiai⁴.

3. Rusijos imperijos gilumoje esanti **Kazanė**, kurios universiteto profesorius Jonas Juška kartu su savo broliu, Veliuonos ir kitose Didžiosios Lietuvos paribio apylinkėse ilgą laiką kunigavusiu Antanu Juška, 1880 – 1882 metais lietuviškais rašmenimis išleido pastarojo surinktus ir sudarytus liaudies dainų tekstų rinkinius⁵. Tai bene solidžiausias, stambiausias XIX a. antrosios pusės Didžiosios Lietuvos krašto (daugiausia – Veliuonos apylinkėse užrašytų) lietuvių liaudies dainų rinkinys, kurio trijuose tomuose lietuviškais rašmenimis paskelbta apie pusantro tūkstančio dainų tekstų.

4. Rusijos imperijos širdis – **Peterburgas (Petropylė)**. Čia driekiasi tų pačių Antano Juškos Veliuonos apylinkėse užrašytų lietuvių liaudies dainų skelbimo tąsa. Jono Juškos dėka čia paskelbta dar per tūkstantis vestuvinių liaudies dainų tekstų bei išsamus Veliuonos apylinkių vestuvinių papročių aprašymas „Svotbinė rėda“ (pateikiamos 53 vestuvių vyksmo dalys ar epizodai su ten įpintų dainų tekstais)⁶.

5. Tuo metu Austrijos-Vengrijos imperijai priklausiusi **Lenkijos Krokua**. Čia pristatome žymaus lenkų kultūros istoriko bei etnografo Oskaro Kolbergo (Kolberg) parengtą solidžią monografiją. Tai labai svarbi lenkų kalba 1879 m. paskelbta mokslinė studija apie lietuvių liaudies dainas⁷. Skelbiami į lenkų kalbą išversti lietuvių liaudies dainų tekstai (melodijų nėra), pateikiama jų klasifikacija, poetikos bei simbolikos aiškinimai. Šia knyga ir XIX a. pabaigoje, ir XX a. pradžioje kaip vadovėliu naudojosi Didžiosios Lietuvos (ypač lenkiškojo Vilniaus krašto) inteligentija, ją labai vertino Mikalojus Konstantinas Čiurlionis.

Krokuvoje anuo metu buvo paskelbta dar viena mums svarbi publikacija. Čia vėl grįžtame prie Veliuonos apylinkėse kunigavusio Antano Juškos bei jo brolio, Kazanės universiteto profesoriaus, lingvisto Jono Juškos skelbto „Lietuviškų dainų“ tritomio bei „Lietuviškų svotbinių dainų“ dvitomio. Po ilgų klajonių būtent Krokuvoje 1900 m. buvo atskirai išleista šiuose penkiuose tomuose skelbtų dainų tekstų melodijų rinktinė⁸.

1954 – 1955 metais Vilniuje buvo paskelbti visi penki brolių Juškų liaudies dainų rinkinių tomai, šį kartą – ir su tekstais, ir su melodijomis⁹. Šie rinkiniai – bene svarbiausias visos XX a. antrosios pusės Lietuvos folkloristų, tautosakininkų ir etnomuzikologų lietuviškų liaudies dainų studijų šaltinis. „Lietuviškų svotbinių dainų“ 2-ajame tome yra naujai paskelbta ir bene išsamiausia Veliuonos apylinkėse surinkta etnografinė vestuvinių papročių bei tautosakos rinktinė „Svotbinė rėda“¹⁰.

6. Istoriniu bei kultūriniu aspektu svarbiausi lietuvių etninės muzikos repertuaro bei jo tyrinėjimų leidiniai spaudos draudimo metais buvo paskelbti **Vokietijoje**. Dienos šviesą jie išvydo daugelyje žymių šios šalies miestų bei juose veikusių leidyklų bei spaustuvių.

6.1. **Halė (Halle)**. Čia 1876 m. buvo išspausdinta daugeliui tyrinėtojų kartų chrestomatine tapusi vokiškai išleista Frydricho Kuršaičio lietuvių kalbos gramatika, kurios priede paskelbtos 25 lietuvių liaudies dainos (tekstai ir melodijos)¹¹.

6.2. **Getingenas (Göttingen)**. Čia 1882 m. buvo išleista taip pat chrestomatine bei bibliografinė retenybe tapusi Adalberto Becenbergerio (Bezenberger) lietuvių pasakojamosios ir dainuojamosios tautosakos studija¹². Mokslinė jos vertė yra kritikuotina, tad čia mes daugiau galime kalbėti apie istorinę išliekamąją šios knygos vertę.

6.3. **Leipcigas (Leipzig)**. Pačioje XIX a. pabaigoje, 1897 m., čia buvo paskelbta Frydricho ir Hildos Tetznerių (Tetzner) vokiškai parengta išsami lietuvių liaudies dainų tekstų bei melodijų mokslinė studija¹³. Nūnai – bibliografinė retenybė, kol kas nesulaukusi pakartotinio leidimo.

6.4. **Haidelbergas (Heidelberg)**. Pristatome net septynias čia išleistas (savaimė aišku – vokiečių kalba) įvairios apimties bei svarbos bibliografinės pozicijas. Ankstyviausioji jų – pirmoji Christiano Barčo lietuvių liaudies dainų mokslinė studija, verta dėmesio ir šiais laikais¹⁴. Straipsnyje apibūdinamos Mažosios Lietuvos krašto liaudies dainų ypatybės. Čia skelbta medžiaga prilygsta įžangai, parengiančiai skaitytoją kapitaliniam Barčo lietuvių liaudies dainų rinkiniui „Dainų balsai“¹⁵.

„Dainų balsai“ – tai visą XIX a. Mažosios Lietuvos liaudies dainų rinkimo bei skelbimo istoriją reziumuojantis ir apibendrinantis 350-ies melodijų rinkinys, kur sudėtos ir paties Christiano Barčo surinktos, ir įvairiausiuose leidiniuose paskirai skelbtos šio krašto liaudies dainos, lygintinas su Didžiojoje Lietuvoje beveik tuo pat metu pasirodžiusiais Juškų rinkiniais. Įdomu pažymėti, kad Juškų dainų melodijos buvo išleistos atskirai (Krokuvoje) po keliolikos metų, o Barčo dainų leidinius lydi kitas nesusipratimas. Chr. Barčas paskelbė dainų melodijas su lietuviškais tik pirmojo posmelio tekstais. Nuo antrojo iki paskutinio posmelio čia buvo pateikti tik vokiški tų dainų tekstų vertimai. Lietuviški originalai yra dingę ir iki šiol neatrasti. Po viso šimto ir keliolikos metų, 2000 m., Vilniuje buvo paskelbtas Christiano Barčo „Dainų balsų“ antrasis leidimas¹⁶, kur hipotetiniu būdu buvo bandyta atkurti lietuviškus šių dainų tekstus. Leidimas buvo labai įvairiai priimtas, greta liaučių pasirodžius ir griežtai kritinio pobūdžio jo recenzijoms¹⁷.

Kaip ir pirmoji aukščiau minėta Chr. Barčo studija, kitos keturios publikacijos 1889 – 1901 metais buvo paskelbtos Haidelberge leistame periodiniame leidinyje „Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft“. Tai nedidelės apimties (nuo 1 iki 11 puslapių) ir Mažosios, ir Didžiosios Lietuvos liaudies dainų tekstų bei melodijų publikacijos, parengtos (chronologine tvarka) Augustino Janulaičio¹⁸, Eduardo Volterio¹⁹ (Wolter), Adalberto Becenbergerio²⁰ ir vėl Augustino Janulaičio²¹.

Dar viena mus dominanti ir iki pat šių dienų gerai žinoma publikacija – paskutiniais lietuviškosios spaudos draudimo metais (1904) Haidelberge paskelbta Karlo Kapelerio (Carl Capeller) beletristiskai istorinė publikacija „Kaip senieji lietuvininkai gyveno“²². Greta buitės, darbų, papročių aprašymų čia randame duomenų ir apie lietuvininkų liaudies dainas.

Baigiame spaudos draudimo metais 18-os arčiau ir toliau nuo Lietuvos paskelbtų leidinių apžvalgą, kur buvo publikuojamos žinios, vienaip ar kitaip susijusios su lietuvių liaudies muzikine kūryba. Atskirai pasiliegame tik mums bene svarbiausioje vietovėje, Tilžėje, paskelbtų šio pobūdžio leidinių pristatymą bei aptarimą.

Statistiniai apibendrinimai mums liudija žemiau pateikiamas pastabas:

I. 18 jau aptartų įvairaus pobūdžio bei apimties leidinių buvo paskelbti:

- JAV – 2
- Prancūzijoje – 2
- Rusijoje – 2 (po 1 Kazanėje ir Petrapilyje)
- Krokuvoje – 2
- Vokietijoje – 10 (iš jų: Haidelberge – 7, Halėje – 1, Getingene – 1, Leipcige – 1)

II. Leidinių sudėtis pagal paskirtį bei apimtį yra:

- Mokslinės studijos, monografijos – 523
- Mokslinių studijų straipsniai – 224
- Liaudies dainų (tekstų, melodijų) rinkiniai – 525
- Pavienės liaudies dainų publikacijos – 6²⁶

III. Daugumoje publikacijų vyrauja liaudies dainų tematika – publikuojami jų tekstai, melodijas, apibūdinami jų poetinio teksto ar melodikos bruožai. Iš 18 tik 3 leidiniuose (Chr. Barčas, A. Sabaliauskas ir K. Kapeleris)²⁷ kalbama ir apie tradicinius muzikos instrumentus bei jų muziką. Atskirų tradicinių šokių ar ratelių studijų ar repertuaro šaltinių neaptikta.

IV. Didžioji publikacijų dalis (11) buvo skelbta vokiečių kalba. Tik 2 – lenkų (O. Kolbergo rinkinys ir A. Juškos dainų melodijų leidimas)²⁸ ir 1 – prancūzų (L. A. Burgo-Diukudrè)²⁹ kalbomis. Dėsningos yra ir 2 lietuviškos publikacijos (P. Bučys, A. Sabaliauskas)³⁰, paskelbtos JAV. Maloni išimtis – solidūs penki Juškų liaudies dainų rinkinių (tekstų) tomai lietuvių kalba, kaip minėta, išleisti Kazanėje bei Peterburge.

Verta atkreipti dėmesį, kad nė viename aptartų leidinių ar publikacijų nėra nei atvirai, nei koikiame nors kontekste rašoma apie tuo metu tebesitęsiantį spaudos draudimą Didžiojoje Lietuvoje. Nėra jokių solidarumo su nutautinamais lietuviais deklaravimų, neminimos jokios akcijos jų kalbai ar kultūrai paremti. Žodžiu, nelietuvių kilmės mokslininkai – tų laikų meno, švietimo ar kultūros veikėjai gyvai domėjosi lietuvių tradicinio muzikinio folkloro bei tautosakos pavyzdžiais, įvardijo juos unikaliais kultūros paveldo šedevrais, tačiau neskubėjo rūpintis šių etninių tradicijų išlikimo bei tęstinumo problemomis.

Dabar – žadėtoji Mažosios Lietuvos Tilžė.

Čia verta aptarti ir įvertinti artimesnius Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių kultūrinius, o kartu – ir etnokultūrinius ryšius. Tai sąlygojo ir čia leisti ir Didžiąjai Lietuvai skirti periodiniai leidiniai. Tai „Aušra“ („Auszra“) – pirmasis Didžiąjai Lietuvai skirtas laikraštis, kurio išėjo 40 numerių (Nr. 1–5 – 1883 m. Ragainėje, o Nr. 6–40 – 1883 – 1886 m., Tilžėje) bei „Varpas“ – visuomeninis politikos, literatūros ir mokslo mėnesinis žurnalas, „Aušros“ idėjų tolesnis plėtotojas, 1889 – 1905 metais leistas Tilžėje ir Ragainėje. Verta priminti, kad lietuviškąją spaudą Tilžėje rūpinosi bent keturios (Albregso ir Co, Juliaus Reilenderio, Otto von Mauderodės bei Juliaus Schenkės) spaustuvės.

Tilžėje buvo paskelbtos septynios publikacijos, kurias verta aptarti detaliau. Trys pirmosios datuojamos 1886 metais. „Aušros“ leidiniuose greta istorinės, ūkinės, literatūrinės spaudos, patriotinio pobūdžio eilėraščių aptinkame ir liaudies dainų citatų ne tik su jų tekstais, bet ir su melodijomis³¹.

„Aušra“ neabejotinai skatino domėjimąsi lietuvių tautos istorijos bei jos kultūros ištakomis. Jos paveikti dienos šviesa išvydo ir pavieniai „Birutės“ draugijos nariams skirti kišeninio formato dainynėliai. Tiesa, ten melodijų nėra, vien liaudies dainų tekstai. Tai 32 p. apimties dainynėlis, kur greta tautos dvasią budinančių eilių (kai kurios jų yra tapę ir liaudies dainomis, pvz.: Zauerveino „Lietuvninkais mes esam gimę“, Valiūno „Ant krašto marių, Palangos miestely“) pateikiami bent 6-ių tradicinių Mažosios Lietuvos krašto liaudies dainų tekstai³².

Pradedant tais pačiais 1886 metais ir vėliau Tilžėje buvo išspausdinta ir daugiau kišeninio formato lietuviškų dainynėlių. Šioje srityje pažymėtina V. Kalvaičio veikla. Verti dėmesio bent trys V. Kalvaičio parengti dainynėliai, išleisti Tilžėje 1886, 1894 ir 1895 metais. Beje, istorikų nuomone, labai pasitikėti tokių patogių gabenti per sieną kišeninių leidinių datos dažnai neatitinka tikrovės. Viršelyje jų leidimo metai tyčia būdavo nurodomi kiti, siekiant supainioti cenzūros klerkų pastangas sudaryti draudžiamų lietuviškų leidinių sąrašus.

Pirmasis čia minimas V. Kalvaičio dainynėlis – kuklus, nedidelės apimties, tačiau, be abejonės, svarbus lietuviybės išsaugojimui Didžiojoje Lietuvoje³³. Antrasis – etnologiniu požiūriu vertingesnis 100 liaudies dainelių rinkinėlis, kur yra nurodyta ir kiekvienos konkrečios dainos užrašymo vietovė (parapija)³⁴. Trečiasis – su 72 įvairių eilių (liuteroniškųjų giesmių, poezijos bei liaudies dainų) tekstais. Pateikiama nesisteminta, tačiau naujesnė medžiaga³⁵.

Analogiška lietuviškųjų kišeninių dainynėlių rengimo bei leidybos veikla vertėsi ir kiti Mažosios Lietuvos kultūros šviesuoliai. Jų gretose minėtinas ir Martynas Jankus. 1892 m. Tilžėje jis išleido savo parengtą 80-ies puslapių taip pat kišenėje telpančią knygelę „Naujos dainos“, kurioje pateikiami 8 eilėraščiai ir 40 liaudies dainų tekstų³⁶. 14 pirmųjų šio dainynėlio tekstų yra perspausdinta iš minėto 1886 m. leidinio „Birutės dainos“.

Tilžėje buvo leidžiami ne tik draudžiami Didžiojoje Lietuvoje lietuviški etninės bei tautinės savasties leidiniai, bet ir lietuviškąja tautosaka susidomėjusių vokiečių moksliniai ar populiarus pobūdžio folklorinės tematikos rašiniai. Žymiausias tokių darbų – Luji Nasto (Louis Nast) 1893 m. paskelbti lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai³⁷. Tai gana solidi 46 puslapių apimties vokiškai parašyta mokslinė studija apie lietuvių liaudies dainų poetikos bei melodikos bruožus, iki šiol dar neišversta į lietuvių kalbą ir nepaskelbta naujai. Jos pabaigoje pateikiamos Luji Nasto harmonizuotos 3 lietuvių liaudies dainos iš Christiano Bartscho rinkinio „Dainų balsai“.

Jau buvo minėta ir lieka tik priminti, kad lietuviškosios etninės muzikos publikacijos spaudos draudimo metais pavieniais atvejais buvo skelbiamos arba Jungtinėse Amerikos Valstijose (Adolfas Sabaliauskas ir kt.), arba pačioje Rusijos imperijoje (A. ir J. Juškų rinkiniai Kazanėje, Petropylėje), arba (gerokai daugiau) Mažajoje Lietuvoje – visų pirma Tilžėje. Būtent šios Didžiosios Lietuvos pašonėje dienos šviesa išvydavusios ir knygnešių nuolat per sieną gabentos lietuviškosios publikacijos mums ir yra svarbiausios.

Kol kas nėra bent kiek išsamesnių studijų, apibūdinančių Mažajoje Lietuvoje skelbtų lietuviškosios etninės muzikos leidinių kelius į Didžiąją Lietuvą. Mums rūpi išsiaiškinti ne tik tai, ar šios tematikos Mažosios Lietuvos spauda pasiekdavo Didžiąją Lietuvą, bet ir tai, kiek ji buvo aktuali bei efektyvi čia slopinamai lietuvybei išsaugoti.

Statistika negailestingai liudija, kad etninės muzikos leidiniai Mažajoje Lietuvoje yra viso labo pavieniai, atsitiktinio pobūdžio. Vytautas Merkys teigia, kad „(...) iš viso 1865 – 1904 m. išėjo 3953 lietuviški leidiniai (periodiniai nepriskaičiuoti), spausdinti lotyniškais ir gotiškais rašmenimis. Iš jų (...) Mažajoje Lietuvoje pasirodė 2687, kurių apie pusė buvo skirta Didžiajai Lietuvai“³⁸. Mūsų išskirtos Tilžėje išvydusios dienos šviesa 7 etninės muzikos publikacijos yra visiškai menka dalis iš 1789 spaudos draudimo metais čia paskelbtų lietuviškų leidinių (0,4%). Be to, V. Merkio duomenimis, Priekulėje buvo paskelbti 227, Bitėnuose – 181, Klaipėdoje – 176, Karaliaučiuje – 163, Šilutėje – 43, Ragainėje – 35 lietuviški leidiniai³⁹. Ir nė vienoje šių vietovių nėra paskelbta jokie lietuvių liaudies dainų ar jų studijų leidinėlio. Taigi galime teigti, kad lietuviško folkloro leidyba Mažajoje Lietuvoje spaudos draudimo metais nebuvo aktuali. Čia vyravo Didžiosios Lietuvos katalikams ne visada priimtina liuteroniška religinė-moralinė literatūra bei populiariausi pasaulietinės literatūros leidiniai – įvairi grožinė literatūra, kalendoriai, elementoriai, patarimai ūkininkams, kiti kaimo žmonėms priimtini praktiniai, populiarus pobūdžio leidinėliai.

Kiek žinoma, lietuviški etninės muzikos leidiniai Tilžėje pradėti leisti nuo 1886 metų, t. y. 22-aisiais lietuviškos spaudos draudimo laikotarpio metais (kitais tariant, šiam laikotarpiui jau įpusėjus). Būtent tuo metu jau buvo pradėta leisti „Aušra“ (40 numerių 1883–1886 metais. Vadinas, dar kartą galime pabrėžti aušrininkų nuopelnus žadinant susidomėjimą lietuviškąja tautosaka, liaudies dainomis.

Kol kas nėra pavykę surinkti duomenų apie minėtų Tilžėje skelbtų tautosakinio pobūdžio spaudinių kelius į Didžiąją Lietuvą. Nėra žinoma, kiek jų buvo pergabenta per sieną, kiek sulaikyta, kiek jie buvo skaitomi. Jeigu pavyktų tai padaryti, būtų galima kalbėti apie būtent šių leidinių svarbą išsaugant lietuvybę Didžiojoje Lietuvoje.

Kol kas galima tik nujausti štai tokias išvadas, paliekant jas dar neįrodytomis, statistiniais faktais nepagrįstomis hipotezėmis:

1. Paskiri etninės muzikos tematikos leidiniai Mažajoje Lietuvoje buvo skelbiami nuo XIX a. pradžios (L. Rėza, 1825) iki pat XX a. pradžios (V. Kalvaitis, 1905, etc.). Nėra faktų, liudijančių

spaudos draudimo laikotarpio Didžiojoje Lietuvoje [takos šio pobūdžio leidinių Mažojoje Lietuvoje kokybiniais ar kiekybiniais rodikliais.

2. Nėra pagrindo teigti, kad Mažojoje Lietuvoje skelbti etninės muzikos leidiniai buvo skirti būtent Didžiajai Lietuvai. Jie atspindėjo vietines, Mažosios Lietuvos tautosakos sklaidos realijas.

3. Neturime faktų, liudijančių, kad etninės muzikos bei visos etninės kultūros palikimą propaguojantys lietuviški leidiniai tiek Didžiojoje, tiek ir Mažojoje Lietuvoje XIX a. pabaigos – XX a. pradžios tautiniam atgimimui turėjo bent kiek didesnę įtaką.

Tokias hipotetines išvadas dar reikia pagrįsti išsamesne faktine bei statistine tyrimų medžiaga. Jos gali būti tiek patvirtintos, tiek ir likti nepagrįstos.

PRIEDAS

Lietuvių tautosakos ir etninės muzikos leidiniai, paskelbti Tilžėje spaudos draudimo Didžiojoje Lietuvoje metais (1864 – 1904, chronologine tvarka):

- Bassanius J. [J. Basanavičius]. Svecziu szalele. *Auszra*. Tilsit, 1883, Nr. 4, p. 104–105.
[...] Daina apie strazdą. *Auszra*. Tilsit, 1884, Nr. 7–8, p. 253.
Miežinyš M. Mergele mano jauna. *Auszra*. Tilsit, 1885, Nr. 2–3, p. 132–133.
Kuczus V. Mergytės išėjimas. *Auszra*. Tilsit, 1886, Nr. 1, p. 16–17; Nr. 3, p. 86–87.
Linkis T. Trys mįslės. *Auszra*. Tilsit, 1886, Nr. 2, p. 45–46.
Kuczus V. Mergytė prieszgyne. *Auszra*. Tilsit, 1886, Nr. 3, p. 86–87.
Vanagėlis. Daina apie vanagėlį. *Auszra*. Tilsit, 1886, Nr. 5, p. 147–148.
Vanagėlis. Daina apie lakštingalą. *Auszra*. Tilsit, 1886, Nr. 5, p. 183–184.
Birutės dainos. Visiems tikriems Lietuvinkams, įpačai „Birutės“ draugams pavestos. Pirma laida. Tilžė, 1886.
Kalvaitis V. *Naujausios lietuviškos Dainės*. Tilžėje, 1886.
Jankus M. *Naujos dainos*. Tilžė, 1892.
Die Volkslieder der Litauer, inhaltlich und musikalisch von Oberlehrer Louis Nast. Tilsit, 1893.
Kalvaitis V. *Rutų lapelei, 100 dainelių*. Tilžėje, 1894.
Kalvaitis V. *Lietuvos kanklės*. Tilžėje, 1895.

Išnašos

- ¹ Bučys P. Viena daina. *Žinyčia*. Chicago, 1901, Nr. 3, p. 22–25, Nr. 4/5, p. 48–49.
- ² Žalia Ruta [Sabaliauskas Adolfas]. Sutartines ir musu muzikos inrankiai. *Dirva-Žinynas, Apšviestiesniuju lietuviu laikraštis*. Shenandoah, Pa: Lietuvių Katalikų Spaudos Bendrijos Spaustuvėje. 1904.
- ³ Bourgault-Ducoudray L. A. Les chants populaires lithuaniens. *Melusine. Recueil de mythologie, litterature populaire, traditions et usages, 1878–1882*. Vol. 1, p. 223–224.
- ⁴ *Litauische Volkslieder und Märchen aus dem preussischen und russischen Litauen*. Gesammelt von A. Leskien und K. Brugman. Strassbourg, 1882.
- ⁵ *Lietuviškos dainos*. Užrašytos kun. Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, T. 1–2. Kazan, 1880; T. 3. Kazan, 1882 (naujausia laida – Vilnius, 1954).
- ⁶ *Lietuviškos svotbinės dainos*. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, T. 1–2. Petropylė, 1883 (naujausia laida – Vilnius, 1955).
- ⁷ Kolberg O. *Piesni ludu litewskiego*. Krakow, 1879.
- ⁸ *Melodje ludowe litewskie*, zebrane przez s. p. księdza Antoniego Juszkiewicza, opracowane przez s. p. Oskara Kolberga, a ostatecznie opracowane, zredagowane i wydane przez Zygmunta Noskowskiego i Jana Baudouina de Courtenay. Krakow, 1900.

- ⁹ *Lietuviškos dainos*. Užrašė Antanas Juška, T. 1. Vilnius, 1954, 959 p. [I laida – Kazan, 1880]; T. 2. Vilnius, 1954, 1035 p. [I laida – Kazan, 1880]; T. 3. Vilnius, 1954, 867 p. [I laida – Kazan, 1882]; *Lietuviškos svotbinės dainos*. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, T. 1. Vilnius, 1955, 872 p. [I laida – Sankt Peterburg, 1883]; T. 2. Vilnius, 1955, 751 p. [I laida – Sankt Peterburg, 1883].
- ¹⁰ *Svotbinė rėda*. Lietuviškos svotbinės dainos. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, T. 2. Vilnius, 1955, p. 285–376 [I laida – Kazan, 1880].
- ¹¹ *Grammatik der litauischen Sprache*. Von Dr. Fr. Kurschat (...) Mit (...) Musikbeilage von 25 dainosmelodien. Halle: Buchh. des Waisenhauses, 1876.
- ¹² *Litauische Forschungen: Beiträge zur Kenntniss der Sprache und der Volkstumes der Litauer*. Von Adalbert Bezenberger. Göttingen: R. Peppmüller, 1882.
- ¹³ *Dainos: Litauische Volksesänge* mit Einleitung, Abbildungen und Melodinen, herausgegeben von F. und H. Tetzner. Leipzig, 1897.
- ¹⁴ Bartsch Ch. *Über das Litauische Volkslied oder die Daina*. Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft. Heidelberg, 1881, Bd I, H. 4, S. 186–218.
- ¹⁵ *Dainu balsai: Melodien litauischer Volkslieder gesammelt und mit Textübersetzung, Anmerkungen und Einleitung*, im Auftrage der Litauischen litterarischen Gessellschaft herausgegeben von Christian Bartsch. Heidelberg, Bd I, 1886, 248 S.; Bd II. 1889.
- ¹⁶ Bartschas Chr. *Dainų balsai*. Parengė J. Čiurlionytė, L. Burkšaitienė, V. Daniliauskienė. Vilnius, 2000.
- ¹⁷ Agurkis V. Kur einame? Ir kur neisime? *Tautosakos darbai*, t. XVI (XXIII). Vilnius, 2002, p. 298 – 300; Ramoškaitė Ž. Leidinys tas pats naujas? *Tautosakos darbai*, t. XVI (XXIII). Vilnius, 2002, p. 292–297.
- ¹⁸ Janulaitis A. *Daina aus Užvenczen bei Shaulen*. Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft. Heidelberg, 1889, Bd IV, H. 71, S. 574.
- ¹⁹ Wolter E. *Lieder aus der Gebiete der Dsuken (...)*. Mitteilungen der litauischer litterarischen Gesellschaft. Heidelberg, 1899. Bd: IV, H. 47, S. 405–416.
- ²⁰ Bezenberger A. *Fünf Dainamelodien*. Mitteilungen der litauschen litterarischen Gessellschaft. Heidelberg, 1900, Bd V, H. 25, S. 174–179.
- ²¹ *Dainos aufgezeichnet in Padubisen (...)* von A. Janulaitis. Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft. Heidelberg, 1901. Bd V, S. 179–189.
- ²² *Kaip senieji Lietuvininkai gyveno*. Aufzeichnungen (...) von Carl Capeller. Heidelberg: Litauische litterarische Gessellschaft zu Tilsit, 1904.
- ²³ Kurschat Fr. (Grammatik...), 1876; Kolberg O. *Piesni...*, 1879; Bezenberger A. (Litauische Forschungen...), 1882; Tetzner F. und H. (Dainos...), 1897; Capeller C. (Kaip senieji...), 1904.
- ²⁴ Bartsch Chr. *Über das Litauische*, 1881; Žalia Ruta. *Sutartinės...*, 1904.
- ²⁵ *Lietuviškos dainos*. [...] A. Juškos ir J. Juškos, T. 1–3, 1880–1882; *Lietuviškos svotbinės dainos*. [...] A. Juškos ir J. Juškos, T. 1–2, 1883; Leskien A., Brugman K. (Litauische Volkslieder...), 1882; *Dainu balsai* [...] von Christian Bartsch, 1886 – 1889; *Melodje ludowe litewskie* [...] A. Juszkiewiczza, 1900.
- ²⁶ Bourgault-Ducoudray L. A. *Les chants populaires...*, 1878–1882; Janulaitis A. *Daina...*, 1889; Wolter E. *Lieder...*, 1899; Bezenberger A. *Fünf Dainamelodien...*, 1900; Janulaitis A. (Dainos...), 1901; Bučys P. *Viena daina...*, 1901.
- ²⁷ Bartsch Chr. *Dainu balsai...*, 1886 – 1889; Žalia Ruta. *Sutartinės...*, 1904; Capeller C. (Kaip senieji...), 1904.
- ²⁸ Kolberg O. *Piesni...*, 1879; Juszkiewiczza A. *Melodje ludowe litewskie...*, 1900.
- ²⁹ Bourgault-Ducoudray L. A. *Les chants populaires...*, 1878–1882.
- ³⁰ Bučys P. *Viena daina...*, 1901; Žalia Ruta. *Sutartinės...*, 1904.
- ³¹ Kuczys V. *Mergytės isėjimas. Auszra*. Tilsit, 1886, Nr. 1, p. 16–17; Nr. 3, p. 86–87.
- ³² *Birutės dainos*. Visiems tikriems Lietuvininkams, ipačei „Birutės“ draugams pavestos. Pirma laida. Tilžė, 1886.
- ³³ Kalvaitis V. *Naujausios lietuviskos Daineles*. Tilžė, 1886.
- ³⁴ Kalvaitis V. *Rutų lapelei, 100 daineliu*. Tilžė, 1894.
- ³⁵ Kalvaitis V. *Lietuvos kanklės*. Tilžė, 1895.
- ³⁶ Jankus M. *Naujos dainos*. Tilžė, 1892.
- ³⁷ *Die Volkslieder der Litauer*, inhaltlich und musikalisch von Oberlehrer Louis Nast. Tilsit, 1893.
- ³⁸ Merkys V. *Krygnešių laikai, 1864–1904*. Vilnius, 1994, p. 185.
- ³⁹ Ten pat, p. 185.

Publications on Lithuanian Folklore and Ethnic Music During The Lithuanian Printing Prohibition Period (1864 – 1904)

Rimantas Sliužinskas

Summary

At least 18 publications on Lithuanian folklore and ethnic music were published during the Lithuanian printing prohibition period in Lithuania-Major (1864 – 1904). They were very different in subject, size and importance. They were published in USA (2), France (2), Russia (2 in Kazan and St. Petersburg), Poland (2 in Krakow) and Germany (10). German ones were published in Heidelberg (7), Halle (1), Göttingen (1) and Leipzig (1). There were big size scientific monographs (5), scientific articles (2), important collections of Lithuanian folk songs (texts and melodies) (5), small publications of some folk songs (6). The great part of those 18 publications was written on Lithuanian folk songs (15), and the rest – on instrumental folk music (3). They were published in German language mainly (11). Other actual languages there are Polish (2), French (1), and in Lithuanian (2 in USA and 2 in Russia).

Those 18 publications were not connected with the Lithuanian printing prohibition period in Lithuania-Major (1864 – 1904) specially. The objects of the special interest are the Lithuanian folklore publications, printed in Tilžė (Lithuania-Minor) and carried across the state border of German and Russian empires by so called *knygnešiai* for the Lithuania-Major people. The first Lithuanian periodicals „Auszra“ and „Varpas“, printed in Tilžė and Ragainė since 1883 till 1905 were actual here as well. At least 7 Lithuanian language publications on our folk songs were published in Tilžė for the *knygnešiai* purposes. Usually they were small (pocket) size books with the texts of folk, national and patriotic songs here.

Nobody knows about the effectiveness of *knygnešiai* activities, carrying across the border those editions of well known for local people our folk songs. Anyway, it was the quite small part of *knygnešiai* goods. Statistics say there were religious, belles-lettres, calendars, ABC-books, advices for farmers, other practical agricultural theme literature here as a rule. Folklore literature, printed in Lithuania-Minor, took less than 1% of all prohibited Lithuanian language printings for the Lithuania-Major people.

Gauta 2004 10 20
Spausdinti rekomendavo: doc. dr. Rimantas Astrauskas,
dr. Lina Petrošienė